

Stormaktstidens stör

Ett av Karl X Gustavs största problem var freden – och hur man på bästa sätt kunde undvika den. Svante Folin har läst Peter Englunds nya bok om stormaktstiden, med den kungliga regenten i centrum, och förundras över denne fullblodsmilitär som förde krig på krita och plundrade den egna befolkningen.

TEXT: SVANTE FOLIN

I INLEDNINGEN TILL DET MASSIVA äreminnet *Sju böcker om Konung Karl X Gustavs bragder* (1686) beklagar rikshistoriografen Samuel Pufendorf att en ogin natur förmenat honom den "visdom och framstående värtighet som kunde komma i jämnhöjd med sakernas höghet och vikt". Han lovar dock att efter förmåga, "utan affekter eller förutfattade meningar", förtälja om "de härliga bragder konungen utfört". Peter Englunds vördnadssinne är mer rudi-

HISTORISK ROMAN

Den oövervinnerlige

Peter Englund
Atlantis, 2000

att Karl X Gustav märkligt nog aldrig blivit biograferad. Han förmodar att denna lakun beror på att kungens föga "attraktiva personlighet och hans på intet vis attraktiva politik ej så lätt gått att nyttja till hjältesagor eller nationalistisk panegyrik".

Den oövervinnerlige är ett magnifikt mittparti i den stormaktstriptyk som Englund påbörjade med *Ofredsår* (1993). Denna 800-sidiga krigs- och eländskronika är ett slags verbal pendang till Callots etsningsvit *Misères de la Guerre*. Första sidan börjar med en makaber inzoomning på en hop svenska soldatlik. På flykt från ett nederlag har de olycksaliga krigarna lynchats av rasande polska bönder. De har plundrats till sista trasan, ett lik har sprättats upp av ett svärdschugg så att tarmarna fallit ut. En bonde ser att det blåner till i inålvsörjan. Han böjer sig ned och finner triumferande ett guldmynt. Att svalja sina monetära tillgångar före en riskabel strid var ett gammalt soldatknep. De överlevande kunde glädja sig åt en profitabel stolgång. Guldfyndet lockar till sig flera bönder och snart är alla liken uppkarvade och tarmrensade.

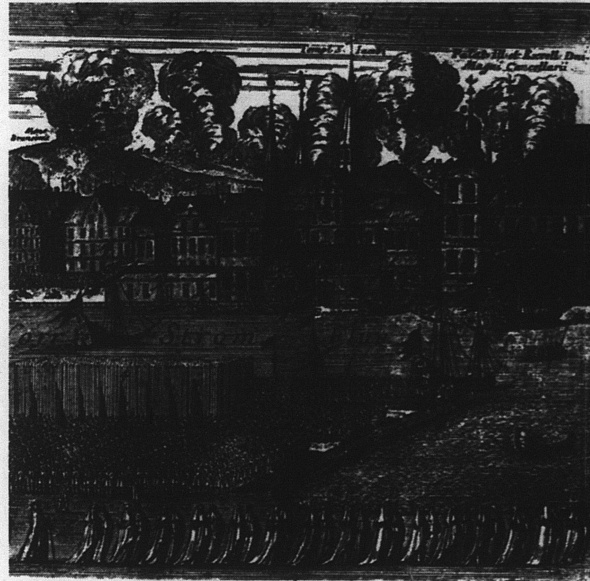
Anslaget är onекigen mer än la Tarantino än Pufendorf; Englunds ytterst visuella prosa lämnar ett svärförlömligt avtryck på läsarens näthinna. Sens-

moralen är "en bild av krigets drivkrafter, av den alkemi som får rött blod att kristalliseras till vita barockslott och som drar guld ur träck". Författaren ägnar även en empatisk tanke åt dem som gned skiten av mynten.

Stormaktstidens långa 1600-tal (1561-1721) var en förfärlig epok för den förkrossade majoriteten. Apokalypsens kavalleri arbetade på ständig övertid. Krig var nörmaltillståndet under den absoluta statens födslovändor. Sveriges anspända upphöjelse till stormakt kostade en halv miljon svenska soldatliv, den totala slaktarräkningen är omöjlig att precisera. Seklets främste politiske filosof – Thomas Hobbes – hävdade att "Människans villkor är ett allas krig mot alla" och att gemene mans liv utanför Levathan (den totalitärta staten) var "solitary, poor, nasty, brutish and short".

DET VAR INTE MYCKET ROLIGARE att befinna sig inom den svenska stormaktens hank och stör. Förr brukade historikerna bry sina hjärnor med att söka förklaringar till stormaktens kollaps; nu bekymrar de sig mer över dess osannolika uppkomst och relativa varaktighet. Sverige var en efterbliven, glesbefolkad och fattig randstat i Europas arktiska periferi. Blott genom en extrem mobilisering av rikets magra resurser kunde monarken och hans anhang skrapa ihop tillräckliga militära medel för att kunna kasta sig in i något förhoppningsvis vinstgivande krigsföretag i någon tillfälligt försvagad grannstat.

Affärsidén var att starta krig på krita. Om slakten gick vägen kunde man sedan utsätta civilbefolkningen för pedantiskt genomförd plundring, brandskattning, kontribution, assignation och konfiskation. Gustav Adolf konstaterade förnöjt att "kriget föder sig självt". Den svenska krigföringens "parasitär logik" krävde ständigt nya segrar och arméerna, de "pansrade gräshoppsvärmarna", ständigt nya gröna beten. För makthavarna fanns det bara en sak som var mer lyckad än nederlag – stillasit-

Busens likfärd var det största spektakel Stockholm dittills hade skådat. Men saknad

tande fred. Fredsslut innebar en fiskal mardröm – soldater måste avdankas, fordringar gäldas och krigsherrar rikligen belönas. Fredsproblemet förblev olöst under hela stormaktstiden.

NAVET I DEN OÖVERVINNERLIGE är Karl X Gustav. Erik Dahlberg, huvudpersonen i *Ofredsår*, har förpassats till periferin och dyker upp först på sidan 435. Kungens framfart i Polen och Danmark antar karaktären av en naturkatastrof. Hans skrämmande energiutveckling har fascinerat både samtid och eftervärld. Frans G Bengtssons berömda karaktäristik: "ett knippe våldsamt vitalitet, en till geni sublimerad dragonöverste, en personlighet som med feberaktig iver brände sitt ljus i båda ändrar," avfärdar Englund som mer kvick än träffande. Förmodligen därför att Karl Gustav åt-njutit viss boklig bildning, det är ju vedertaget att dragonöverstars position i skapelsens intellektuella hierarki befinner sig någonstans mellan toffeldjur och kammusslor. Hovmä-larnas smicker kan inte dölja att kungen ser ut som en arrogant, brutal och plufsig ruclare. Kungens livsstil skulle driva varje friskvårdskonsulent över vanvettets gräns"

konsulent över vanvettets gräns – hans apit var gargantuansk, vardagsransonen dryckjom bestod av 3 liter vin och lika mycket öl (avecen oräknad); till detta skall läggas hans passion för tobak och frumtimmer. Excesserna resulterade i majestetiska bak-smällor och gruvtiga magknip "ibland var de så kraftiga att han inte kunde sova, och då brukade han lunka runt, runt i sin kalla kammare och släppa sig." När Karl Gustav, som älskade att exponera sig för kaskader av järnskrot, fälldes av ett förkylningsvirus vid 37 års ålder var han bokstavligen utbränd. Englund är inte nådig i sin bedömning av kungen – han var totalt hänsynslös, storhetsvansinnig och avundsjuk, han saknade såväl självinsikt som empati och var patologiskt riskbenägen. Det ohyggligt grymma polska kriget utmynnade i ett fullständigt

"Kungens livsstil skulle driva varje friskvårdskonsulent över vanvettets gräns"